

İNZİBATİ MƏHKƏMƏLƏR - 10 İL

Azərbaycanda həyata keçirilən məhkəmə-hüquq islahatları və inzibati məhkəmələrin yaradılması

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə dövlət və cəmiyyət həyatının bütün sahələrində köklü islahatlar aparılmağa başlanılmışdır. Ölkəmiz özünün inkişaf yolu kimi demokratik, hüquqi, dünyəvi və sosial dövlət quruculuğu yolunu seçmiş, respublikanın iqtisadi, siyasi, sosial və hüquq sistemində bu məqsədləri təmin etməyə yönəlmiş fundamental tədbirlər həyata keçirilmişdir.

1995-ci il noyabrın 12-də müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyanın qəbul edilməsi ölkəmizin tarixində tamamilə yeni səhifə açmış, dövlətimizin hüquqi, siyasi və iqtisadi inkişafının hədəflərini və gələcək perspektivlərini müəyyənləşdirmişdir. Azərbaycan xalqı Konstitusiyada özünün dövlət müstəqilliyini, suverenliyini və ərazi bütövlüyünü qorumağı, demokratik quruluşa təminat verməyi, qanunların aliliyini təmin etməyi, vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinə nail olmağı, ədalətli iqtisadi və sosial qaydalara uyğun olaraq, hamının layiqli həyat səviyyəsini təmin etməyi, ümumbəşəri dəyərlərə sadıq olaraq, bütün dünya xalqları ilə dostluq, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq və bu məqsədlə qarşılıqlı fəaliyyət göstərmək niyyətlərini bütün dünyaya bəyan etmişdir. Sonralar Əsas Qanunun dövlət və cəmiyyət həyatının inkişafı ilə bağlı yeni reallıqlara uyğunlaşdırılmasını təmin etmək üçün 2002-ci il avqustun 24-də, 2009-cu il martın 18-də və 2016-cı il sentyabrın 26-da ümumxalq səsvermələri keçirilmiş, Konstitusiyanın mətninə əlavə və dəyişikliklərlə yeni mütərəqqi müddəalar daxil edilmişdir.

Həyata keçirilmiş məhkəmə-hüquq islahatları nəticəsində keçmiş sovetlər birliyindən miras qalmış ölkənin hüquq sistemi demokratik prinsiplər əsasında tamamilə yenidən qurulmuş, birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyalarından ibarət yeni 3 pilləli müstəqil məhkəmə sistemi və konstitusiya ədalət mühakiməsi yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının 2001-ci ilin yanvarından Avropa Şurasına tam hüquqlu üzv seçilməsi, 2002-ci ilin aprelindən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının və ona əlavə edilmiş protokolların ölkəmizə münasibətdə qüvvəyə minməsi və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin yurisdiksiyasının tanınması ilə hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu prosesi bəşəri dəyərlərə söykənərək inkişaf etdirilmişdir. Milli qanunvericiliyin

Avropa hüquq standartlarına uyğunlaşdırılması, demokratik təsisatların, institusional mexanizmlərin yaranması, insan hüquq və azadlıqlarının səmərəli təmin edilməsi sisteminin formalaşması üçün daha möhkəm zəmin yaradılmışdır. Bundan sonra İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun öyrənilməsi işi geniş vüsət almış, xüsusən onun məhkəmə təcrübəsində nəzərə alınması üçün çoxşaxəli əhəmiyyətli işlər görülmüşdür.

Əsas Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş məhkəmə-hüquq islahatları Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə yeni dövrün tələblərinə və çağırışlarına uyğun olaraq daha da dərinləşdirilmişdir. Belə ki, 2004-cü ildə "Məhkəmələr və hakimlər" haqqında Qanunun əsaslı şəkildə yenilənməsi, eləcə də "Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında" Qanunun qəbul edilməsi ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılmasında mühüm rol oynamışdır.

Məhkəməyə əlçatanlığın məhkəmə sisteminin quruluşundan, xüsusilə ixtisaslaşdırılmış və regional məhkəmələrin fəaliyyətindən asılı olduğu nəzərə alınaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi ilə bağlı imzalanmış 2006-cı il 19 yanvar və 2010-cu il 15 iyul tarixli Fərmanlarla bu sahədə institusional islahatlar həyata keçirilmişdir. Belə ki, regionların sosial-iqtisadi inkişafı şəraitində bölgələrdə yaşayan insanların məhkəmələrə müraciətini asanlaşdırmaq və keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq, habelə regionlarda hüquq institutlarının inkişafı məqsədilə 2006-cı ildə respublika apellyasiya və iqtisad məhkəmələrinin əvəzinə 6 regional apellyasiya, habelə əlavə 3 yerli iqtisad məhkəməsi təşkil edilmişdir.

Eyni zamanda, "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" və "Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının 2010-cu il 22 iyun tarixli Qanununun tətbiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 15 iyul 2010-cu il tarixli Fərmanı ilə məhkəmə-hüquq sisteminin inkişafında ən mühüm hadisələrdən biri kimi ilk dəfə olaraq inzibati ədliyyə institutu təsis edildi, 2011-ci ildən 6 bölgədə dövlət orqanları tərəfindən insan haqlarının pozulmasının qarşısının alınmasında mühüm rol oynayan yeni inzibati-iqtisadi məhkəmələr fəaliyyətə başladı.

İnzibati məhkəmə icraatının yaradılmasını ölkəmizdə məhkəmə-hüquq sisteminin inkişafında əhəmiyyətli yeni mərhələ kimi qiymətləndirmək lazımdır. Əlamətdar haldır ki, inzibati məhkəmələrin fəaliyyətə başlaması bu sahədə iki çox mühüm qanunvericilik aktının

– “İnzibati icraat haqqında” Qanunun və İnzibati Prosesual Məcəllənin eyni anda 2011-ci il 01 yanvar tarixdən qüvvəyə minməsi ilə bağlı olmuşdur.

“İnzibati icraat haqqında” Qanunun qəbul edilməsi Azərbaycanda mövcud inzibati hüququn kökündən dəyişdirilməsinə, Konstitusiyada təsbit edilmiş hüquqi dövlət və qanunun aliliyi prinsiplərinə uyğun olan yeni inzibati hüquq modelinin yaradılmasına səbəb olmuşdur. İnzibati icraat uzun müddət bütün dünyada dövlət-şəxs, şəxs-hakimiyyət münasibətləri probleminin səmərəli həlli yollarının axtarışında yaradılmış mühüm institutlardan biridir. Bu institutun məqsədi inzibati orqanlar üçün hüquqi başlanğıcların, rəhbər istiqamətlərin müəyyən edilməsi, bütün idarəçilik orqanları üçün ümumi olan qaydalar qəbul etməklə, hakimiyyət səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi sahəsində hüquqi yanaşmaların vahidliyini təmin etməkdən ibarətdir. İnzibati icraat institutu dövlət orqanlarının və ya hakimiyyət səlahiyyətlərini həyata keçirən şəxslərin idarəçilik fəaliyyəti ilə bağlı istifadə etdiyi üsul və qaydaların konstitusion prinsiplərə əsaslanmasını, hüquqi dövlətin tələblərinə, ədalət və mütənəsiblik meyarlarına cavab verməli olmasını, maraqlı şəxslərin mənafeələrinin nəzərə alınmasını tələb edir.

İnzibati orqanların idarəçilik fəaliyyətinin vahid icraat qaydalarının müəyyən edilməsi yolu ilə hakimiyyətdən sui-istifadənin, şəxslərin hüquq və azadlıqlarının pozulmasının qarşısının alınması mümkündür. Əks halda, hakimiyyət səlahiyyətlərinin qanunla müəyyən edilmiş qaydadan kənar həyata keçirilməsinə şərait yarana bilər. Ona görə də, hər bir dövlət orqanı öz səlahiyyətlərini dəqiq və aydın şəkildə müəyyən olunmuş, bütün dövlət orqanları üçün eyni cür və vahid qaydalar əsasında həyata keçirməlidir. İdarəçilik fəaliyyəti ilə bağlı icraat qaydalarının inzibati orqanların hər biri tərəfindən ayrı-ayrılıqda müəyyən olunması məqbul deyildir.

İnzibati icraat institutu konstitusiya prinsipləri əsasında nizama salınan icraat qaydalarının vahidliyini, şəffaflığını və sadəliyini müəyyən etməklə yanaşı, şəxsləri inzibati orqanların və onların vəzifəli şəxslərinin özbaşınalığından, süründürməçiliyindən qorumaq üçün lazımi təşkilati-hüquqi mexanizmlərin yaradılmasını özündə ehtiva edir. Bu çərçivədə şəxs dövlət orqanları tərəfindən idarəçilik fəaliyyəti ilə bağlı qəbul edilmiş qərarların və dövlət orqanlarının hərəkətlərinin (hərəkətsizliyinin) əsaslılığını və qanuniliyini öz hüquq və mənafeələri baxımından qiymətləndirmək, eləcə də onları inzibati və ya məhkəmə qaydasında mübahisələndirmək hüququna malikdir. Bununla da, hüquqi dövlət prinsipinə uyğun olaraq bir tərəfdən qanunsuz hərəkətlərə yol vermiş şəxslərin hüquqi məsuliyyətə

cəlb olunmasına, digər tərəfdən isə şəxslərin qanuni mənafeələrinin təmin olunmasına real şərait yaranır.

İnzibati Prosesual Məcəllənin qəbul edilməsi nəticəsində isə inzibati orqanlarla fiziki və hüquqi şəxslər arasında mübahisələrə yeni yaradılan inzibati məhkəmələr tərəfindən baxılmasının prosesual qaydaları müəyyənləşdirilmişdir. İnzibati məhkəmələr (apelyasiya və kassasiya məhkəməsində isə müvafiq məhkəmə tərkibləri) işlərə ölkəmizin məhkəmə sistemində indiyədək tətbiq olunmayan yeni prosesual qaydalar və prinsiplər əsasında baxmağa başlamışdır. Məsələn, inzibati mübahisələrə baxan məhkəmələr mülki işlərə baxan məhkəmələrdən fərqli olaraq qaldırılan iddialarda yol verilən formal xətalardan aradan qaldırılmasında, aydın olmayan iddia tələblərinin dəqiqləşdirilməsində, yanlış iddia növlərinin münasibləri ilə əvəz olunmasında, natamam faktiki məlumatların tamamlanmasında, eləcə də işin hallarının müəyyənləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi baxımından əhəmiyyət kəsb edən izahatların təqdim olunmasında proses iştirakçılarna yardım etməyə borcludur. Yenə mülki prosesdən fərqli olaraq inzibati məhkəmə icraatında işin hallarının araşdırılması prinsipi hakimdir - məhkəmə proses iştirakçılarının izahatları, ərizə və təklifləri ilə, onların təqdim etdikləri sübutlarla və işdə olan digər materiallarla kifayətlənməyərək, mübahisənin düzgün həlli üçün əhəmiyyət kəsb edən bütün faktiki halları xidməti vəzifəsinə görə araşdırmağa borcludur. Beləliklə, ölkəmizdə inzibati məhkəmələrin fəaliyyətə başlaması ilə artıq dünya təcrübəsində uğurla sınaqdan keçmiş inzibati orqanların qərar və hərəkətlərinə (hərəkətsizliyinə) qarşı hüquqi müdafiənin yeni təkmil mexanizmlərinin tətbiqinə başlanılmışdır. Bununla da, istənilən müasir cəmiyyətdə həyatın ən mühüm aspektlərindən biri olan inzibati münasibətləri, yeni, inzibati orqanlarla fiziki və ya hüquqi şəxslər arasındakı münasibətləri tənzimləyən normativ bazanın formalaşdırılması prosesi yekunlaşdırılmış, inzibati münasibətlərdən irəli gələn mübahisələrə inzibati məhkəmələrdə baxılması qaydası təsbit edilmişdir.

2020-ci il yanvarın 1-dən etibarən isə mövcud inzibati-iqtisadi məhkəmələr sistemi ləğv edilmiş, bu sahədə ölkəmizdə ixtisaslaşmış məhkəmələrin iki sistemi – inzibati məhkəmələr və kommersiya məhkəmələri yaradılmışdır. Bu isə “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 3 aprel tarixli Fərmanı ilə birbaşa bağlıdır. Həmin Fərmanla məhkəmə-hüquq sisteminin inkişafında yeni mərhələnin başlanmasının və bu sahədə islahatların dərinləşdirilməsinin təməli qoyulmuş, yeni yol xəritəsi müəyyən olunmuşdur. Ölkə Prezidenti islahatların yeni mərhələsinin hədəflərini belə müəyyən etmişdir - müasir dövrün tələblərinə

cavab verən, cəmiyyətdə yüksək nüfuza malik ədalət mühakiməsinin formalaşdırılması prosesini sürətləndirmək məqsədilə məhkəməyə müraciət imkanları daha da genişləndirilməli, məhkəmələrin fəaliyyətində şəffaflıq artırılmalı, məhkəmə icraatının effektivliyi yüksəldilməli, məhkəmə qərarlarının tam və vaxtında icra edilməsi təmin olunmalı, süründürməçiliyin aradan qaldırılması üçün görülən tədbirlər gücləndirilməlidir.

Ayrıca inzibati və kommersiya məhkəmələri sistemlərinin yaradılması yolu ilə məhkəmələrdə ixtisaslaşmanın dərinləşdirilməsi yeni dövrdə məhkəmə sisteminin səmərəli fəaliyyət göstərməsinin mühüm vasitələrindən biri kimi qəbul edilir. Belə ki, ölkədə ardıcıl olaraq həyata keçirilən dövlət idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsinə, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə, sahibkarlığın dəstəklənməsinə yönəlmiş islahatlar, sözsüz ki, inzibati və iqtisadi sahələrdə ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin daha da artırılmasını zəruri etmişdir.

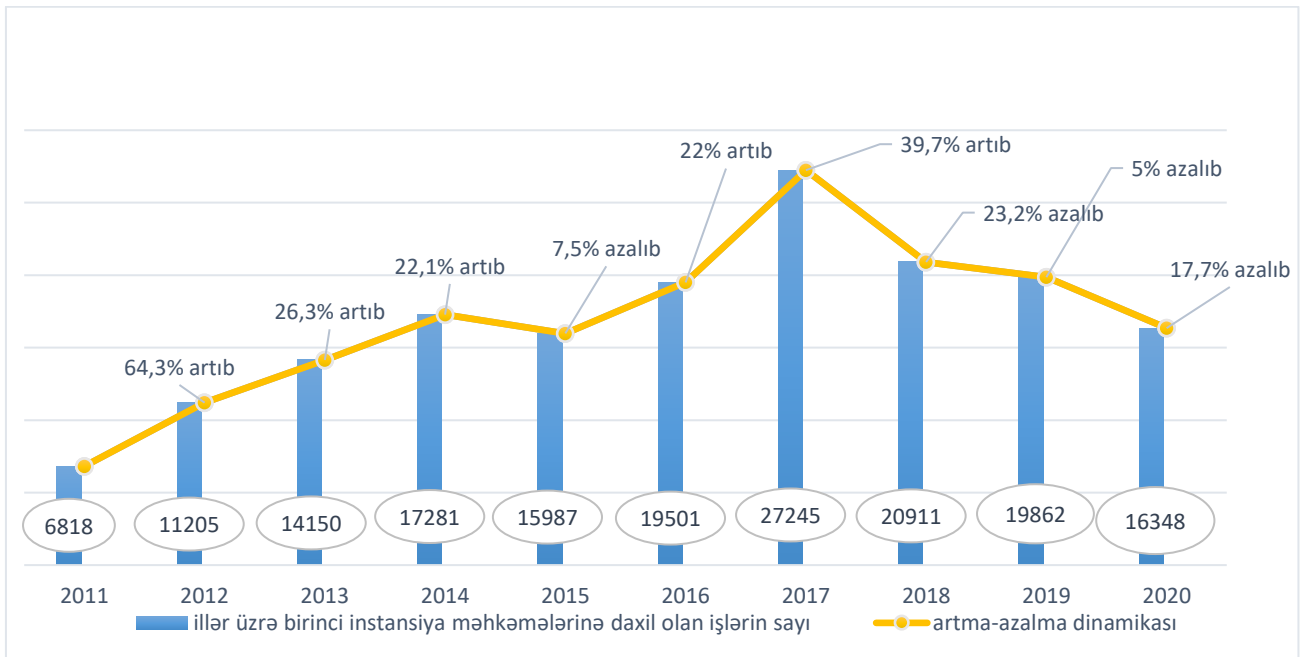
Aydındır ki, inzibati və iqtisadi sahələr üzrə yaranan mübahisələrdən irəli gələn işlərə baxarkən ədalət mühakiməsinə yüksək keyfiyyətlə həyata keçirə bilmək üçün hakimlər yüksək peşəkarlıq səviyyəsinə, daha dərin hüquqi biliklərə və zəngin təcrübəyə malik olmalı, spesifik sahələrlə bağlı hüquq münasibətlərinin ən son inkişaf istiqamətlərindən xəbərdar olmalıdırlar. Bu ehtiyac isə qaçılmaz olaraq ixtisaslaşmanı labüd edir. Məhz bu məqsədə nail olmaq üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 03 aprel tarixli Fərmanında ədalət mühakiməsi sahəsində ixtisaslaşmanın dərinləşdirilməsi həlledici vasitələrdən biri kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Beləliklə, ölkəmizdə yaradıldığı dövr üçün mütərəqqi yenilik olsa da, hazırkı zamanın tələblərinə və çağırışlarına uyğun olaraq ikili təbiətə (publik və xüsusi hüquqa aid) malik mübahisələrə baxan inzibati-iqtisadi məhkəmələr sistemindən daha optimal üsul kimi qəbul edilən ixtisaslaşmış məhkəmələr sisteminə keçid edilmişdir. İnzibati məhkəmələr müstəsna olaraq inzibati mübahisələrə, kommersiya məhkəmələri isə sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olan mülki mübahisələrə baxmağa başlamışlar. Bununla, həm ixtisaslaşmanın artırılmasına şərait yaradılmış, məhkəmə quruluşu optimallaşdırılmış, eləcə də məhkəmə sisteminə iş yükünün daha balanslaşdırılmış bölgüsü təmin edilmişdir. Bu gün ölkəmizdə – Bakı İnzibati Məhkəməsi, Sumqayıt İnzibati Məhkəməsi, Şirvan İnzibati Məhkəməsi, Gəncə İnzibati Məhkəməsi, Şəki İnzibati Məhkəməsi və Naxçıvan MR İnzibati Məhkəməsi ixtisaslaşmış birinci instansiya məhkəmələri kimi fəaliyyət göstərir. İnzibati və kommersiya məhkəmələri sistemlərinin ayrılması prinsipinin apelyasiya və kassasiya instansiyalarında da öz məntiqi davamını tapması üçün mövcud məhkəmə kollegiyalarının

quruluşunda da dəyişikliklər aparılmış, yuxarı instansiya məhkəmələrində də iki müvafiq inzibati və kommersiya kollegiyaları yaradılmışdır.

İnzibati məhkəmələrin 10 illik fəaliyyəti

2011-ci ildən fəaliyyət göstərən inzibati məhkəmələrdə baxılan işlərin təhlili onu göstərir ki, vətəndaşlar tərəfindən bu məhkəmələrə edilən müraciətlərin sayı artmaqda davam edir. **Cədvəl 1-də** olan rəqəmlərə diqqət yetirdikdə 2011-2020-ci illər üzrə birinci instansiya məhkəməsinə müraciətlə bağlı dinamikanı müşahidə etmək mümkündür. Bu, sözsüz ki, həyata keçirilən islahatlar nəticəsində məhkəmə müdafiəsi hüququnun reallaşdırılması imkanlarının genişləndirilməsi, məhkəməyə daha asan əlçatanlığın təmin edilməsi ilə bağlıdır. Statistik rəqəmlərin təhlili belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, ümumən məhkəmənin nüfuzunun getdikcə artması və inzibati qaydada baxılan işlərin xeyli hissəsinin iddiaçıların xeyrinə yekunlaşması vətəndaşların hüquqlarının etibarlı qorunduğunun təzahürüdür. Bununla da, məhkəmə müdafiəsi hüququnun səmərəli reallaşdırılması həyata keçirilmiş olur.

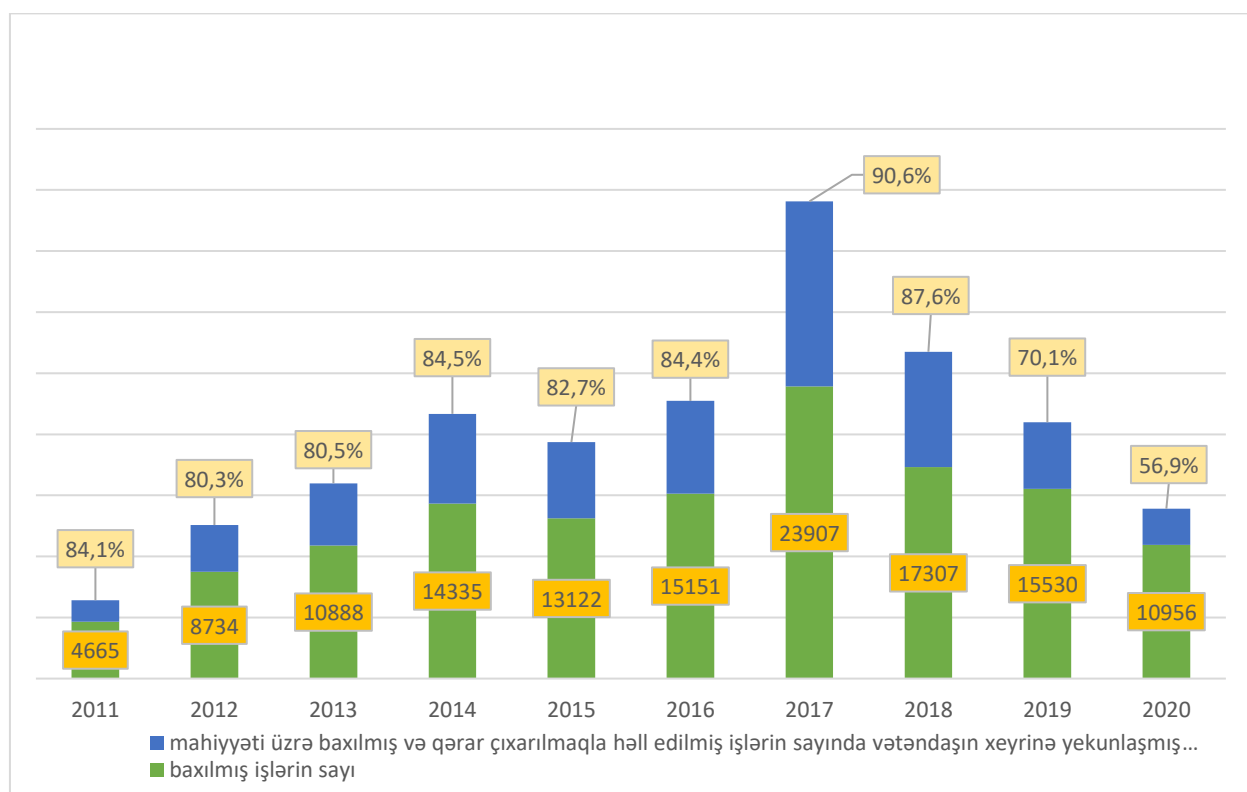

Cədvəl 1. 2011-2020-ci illərdə birinci instansiya məhkəmələrinə daxil olan işlər

2020-ci ilin rəqəmlərinə diqqət yetirdikdə isə görünür ki, həmin ildə ümumən ölkə üzrə birinci instansiya məhkəmələrinə daxil olmuş işlərin (16344 iş) yarısından çoxu Bakı İnzibati Məhkəməsinin payına düşüb – 52% (8480 iş). Ölkə üzrə birinci instansiya məhkəmələrinə daxil olmuş işlərin digər məhkəmələr üzrə bölgüsü isə belə olmuşdur - Sumqayıt İnzibati

Məhkəməsi 10,5%, Şirvan İnzibati Məhkəməsi 11,8 %, Gəncə İnzibati Məhkəməsi 14,4%, Şəki İnzibati Məhkəməsi 10,6% və Naxçıvan MR İnzibati Məhkəməsinə isə 1 %. Müvafiq olaraq Bakı İnzibati Məhkəməsi öz icraatında olmuş işlərin 60%-ni, Sumqayıt İnzibati Məhkəməsi 63%-ni, Şirvan İnzibati Məhkəməsi 73%-ni, Gəncə İnzibati Məhkəməsi 84%-ni, Şəki İnzibati Məhkəməsi 73%-ni, Naxçıvan MR İnzibati Məhkəməsi isə 90%-ni yekunlaşdırmışlar.

Cədvəl 2-də isə 2011-2020-ci illərdə birinci instansiya məhkəmələrində baxılmış işlərdən vətəndaşların xeyrinə yekunlaşmış işlərin faizini müqayisəli şəkildə görmək mümkündür. Göründüyü kimi, mahiyyəti üzrə baxılmış və qərar çıxarılaqla həll edilmiş işlərin sayında vətəndaşların xeyrinə yekunlaşmış işlərin sayı həmişə yüksək olmuşdur. Bu rəqəmlər isə fikrimizcə, inzibati məhkəmələrin vətəndaşların hüquqlarının müdafiəsində xüsusi rola malik olduğunun təsdiqi kimi qəbul edilə bilər. Belə ki, inzibati mübahisələr bir qayda olaraq dövlət hakimiyyət səlahiyyətləri həyata keçirən inzibati orqanlara qarşı qaldırılmış iddialardır. İnzibati orqanda müraciəti təmin edilməmiş şəxslər daha sonra məhkəmə qaydasında hüquqlarının təmin olunmasına nail olduqda, mübahisə məhkəmə çəkişməsi yolu ilə hüquqi yolla həllini tapanda isə insanların məhkəməyə və dövlətə inamı daha da artır.

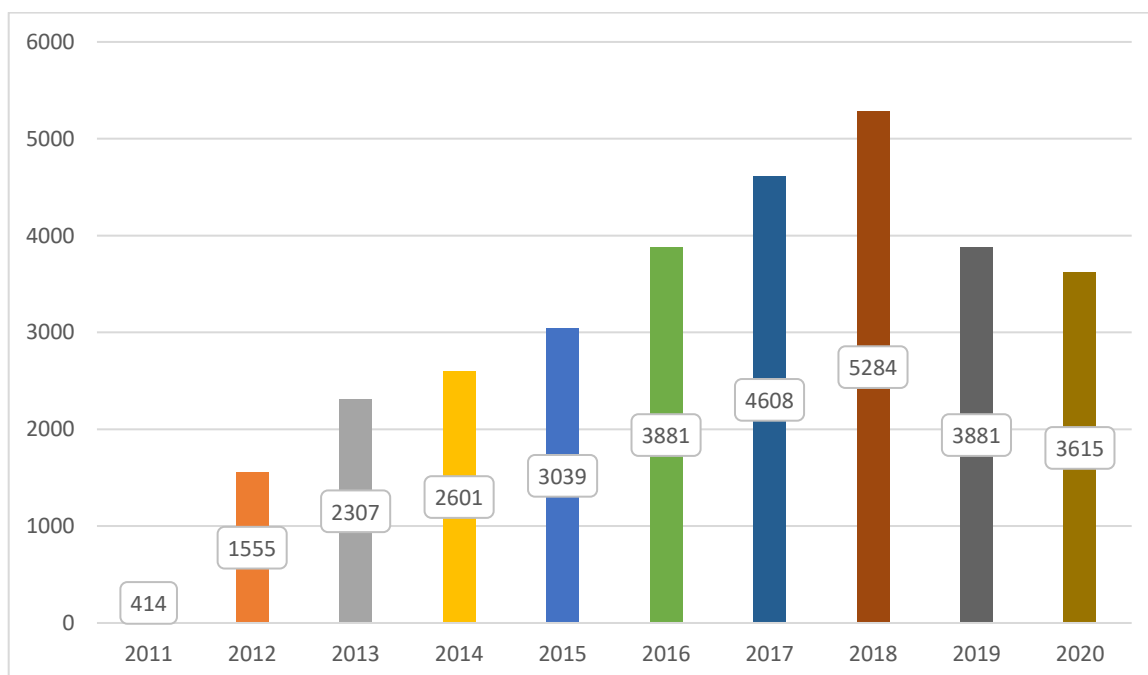

Cədvəl 2. 2011-2020-ci illər birinci instansiya məhkəmələrində baxılmış işlər və vətəndaşın xeyrinə yekunlaşmış işlər

Bu gün pensiya, müavinət və digər sosial təminatların alınması ilə bağlı işlər, vergi, gömrük, sosial sığorta ödəmələri, daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində hüquqların qeydiyyatına alınması, tikinti hüququnun həyata keçirilməsi, inzibati orqanların publik hüquq sahəsində həyata keçirdikləri fəaliyyətlə bağlı vurulmuş əmlak zərərinin əvəzinin ödənilməsi, inzibati orqanla hakim, dövlət qulluqçusu və hərbi qulluqçu arasında xidməti hüquq münasibətləri ilə bağlı işlərə, eləcə də, inzibati orqanların publik hüquq sahəsindəki fəaliyyətlərindən doğan digər bir çox mübahisələrə inzibati məhkəmələrdə baxılır.

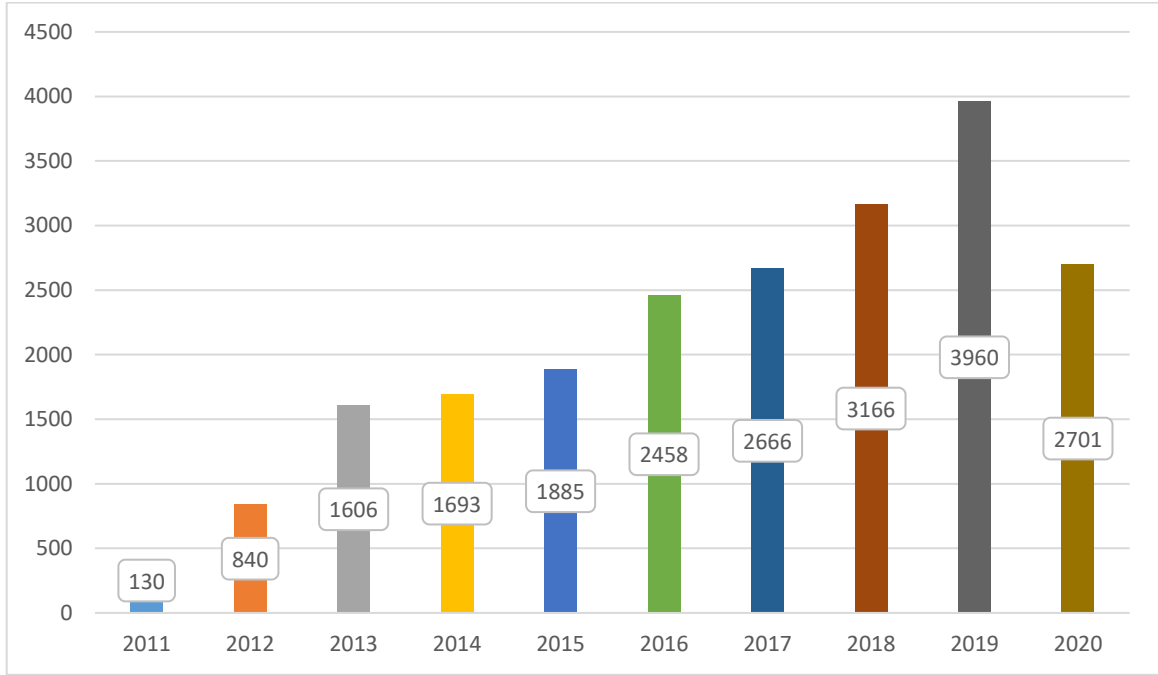
2020-ci ilin rəqəmlərinə diqqət yetirdikdə görünür ki, ötən il məhkəmələrin icraatında olmuş işlərin 23%-i sosial təminat və pensiya hüququ, 24%-i hüquqların daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydə alınması, 11,6 %-i müharibə veteranı adı və vəsiqəsinin verilməsi, 7,5 %-i yaşayış yeri üzrə qeydiyyat alma və qeydiyyatdan çıxarılma, 5,3 %-i vergi, 2,2 %-i xidməti hüquq münasibətləri, 26%-i isə digər mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının, eləcə də bələdiyyələrin qərar və hərəkətləri ilə bağlı mübahisələr təşkil etmişlər.

Ötən illərin təcrübəsi həm də onu da göstərir ki, inzibati işlər üzrə apelyasiya və kassasiya məhkəməsində baxılan işlərin sayında da artım olmuşdur. Belə ki, **cədvəl 3-dəki** məlumatlardan da göründüyü kimi ümumən ölkə üzrə 2011-ci ildə 414, 2012-ci ildə 1555, 2013-cü ildə 2307, 2014-cü ildə 2601, 2015-ci ildə 3039, 2016-cı ildə 3881, 2017-ci ildə 4608, 2018-ci ildə 5284, 2019-cu ildə 3881, 2020-ci ildə isə 3615 işdən apellyasiya instansiyası məhkəmələrinə apelyasiya şikayəti verilmişdir.

Cədvəl 3. Birinci instansiya məhkəmələri tərəfindən baxılmış inzibati işlər üzrə verilmiş apellyasiya şikayətlərinin sayı

Öz növbəsində Ali Məhkəməyə verilmiş kassasiya şikayətlərinin sayı da ilbəil artmışdır. Belə ki, 2011-ci ildə 130, 2012-ci ildə 840, 2013-cü ildə 1606, 2014-cü ildə 1693, 2015-ci ildə 1885, 2016-cı ildə 2458, 2017-ci ildə 2666, 2018-ci ildə 3166, 2019-cu ildə 3960, 2020-ci ildə isə 2701 işdən kassasiya şikayəti verilmişdir (**cədvəl 4**).

Cədvəl 4. Apellyasiya instansiya məhkəmələri tərəfindən baxılmış inzibati işlər üzrə verilmiş kassasiya şikayətlərinin sayı

Son iki ildə Ali Məhkəmədə baxılmış işlərin inzibati orqanlar üzrə bölgüsü və nəticələri ilə bağlı məlumatlar isə **cədvəl 5 və 6-da** əks olunmuşdur. Buna görə, 2020-ci ildə Ali Məhkəmənin İnzibati Kollegiyasında baxılmış işlərin ümumən 45,7 faizi **Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinə** və onun tabeliyindəki qurumlara qarşı işlər olmuş, həmin işlərdən 33,3 faizi inzibati orqanların xeyrinə, 66,7 faizi isə əleyhinə nəticələnmişdir. 2019-cu ildə isə baxılmış işlərin ümumən 56,5 faizi ƏƏSMN və onun tabeliyindəki qurumlara qarşı işlər olmuş, həmin işlərdən 29,1 faizi inzibati orqanların xeyrinə, 70,9 faizi isə əleyhinə yekunlaşmışdır.

İnzibati orqanlar	Baxılan işlərdəki payı (cəmi 2236 iş)	inzibati orqanın xeyrinə nəticələnən işlər	inzibati orqanın əleyhinə nəticələnən işlər
ƏƏSMN və onun struktur qurumları	1022 (45,7%)	33,30%	66,70%
Dövlət Vergi Xidməti və onun struktur qurumları	154 (6,9%)	43,50%	56,50%
ƏMDX və onun struktur qurumları	302 (13,5%)	50%	50%
Bələdiyyə və İH	223(10%)	63%	37%
Digər orqanlar	535(18,4%)	77,90%	22,10%

Cədvəl 5. 2020-ci ildə Ali Məhkəmənin İnzibati Kollegiyasında baxılmış işlərin inzibati orqanlar üzrə bölgüsü və nəticələri

İnzibati orqanlar	Baxılan işlərdəki payı (cəmi 3162 iş)	inzibati orqanın xeyrinə nəticələnən işlər	inzibati orqanın əleyhinə nəticələnən işlər
ƏƏSMN və onun struktur qurumları	1786 (56,5%)	29,1%	70,9%
Dövlət Vergi Xidməti və onun struktur qurumları	229 (7,2%)	40,2%	59,8%
ƏMDX və onun struktur qurumları	384 (12,1%)	54,2%	45,8%
Bələdiyyə və İH	240(7,6%)	67%	33%
Digər orqanlar	582(18,4%)	72,3%	27,7%

Cədvəl 6. 2019-cu ildə Ali Məhkəmənin İnzibati Kollegiyasında baxılmış işlərin inzibati orqanlar üzrə bölgüsü və nəticələri

2020-ci ildə Ali Məhkəmənin İnzibati Kollegiyasında baxılmış işlərin ümumən 6,9 faizi **Dövlət Vergi Xidməti** və onun tabeliyindəki qurumlara qarşı işlər olmuş, həmin işlərdən 43,5 faizi inzibati orqanların xeyrinə, 56,5 faizi isə əleyhinə nəticələnmişdir. 2019-cu ildə isə baxılmış işlərin ümumən 7,2 faizi Dövlət Vergi Xidməti və onun tabeliyindəki qurumlara qarşı işlər olmuş, həmin işlərdən 40,2 faizi inzibati orqanların xeyrinə, 59,8 faizi isə əleyhinə yekunlaşmışdır.

2020-ci ildə Ali Məhkəmənin İnzibati Kollegiyasında baxılmış işlərin ümumən 13,5 faizi **Əmlak Məsələləri Dövlət Xidmətinə** və onun tabeliyindəki qurumlara qarşı işlər olmuş, həmin işlərdən 50 faizi inzibati orqanların xeyrinə, 50 faizi isə əleyhinə nəticələnmişdir. 2019-cu ildə isə baxılmış işlərin ümumən 12,1 faizi Əmlak Məsələləri Dövlət Xidmətinə və onun tabeliyindəki qurumlara qarşı işlər olmuş, həmin işlərdən 54,2 faizi inzibati orqanların xeyrinə, 45,8 faizi isə əleyhinə yekunlaşmışdır.

2020-ci ildə Ali Məhkəmənin İnzibati Kollegiyasında baxılmış işlərin ümumən 10 faizi **yerli icra hakimiyyətləri və bələdiyyələrə** qarşı işlər olmuş, həmin işlərdən 63 faizi inzibati orqanların xeyrinə, 37 faizi isə əleyhinə nəticələnmişdir. 2019-cu ildə isə baxılmış işlərin ümumən 7,6 faizi yerli icra hakimiyyətləri və bələdiyyələrə qarşı işlər olmuş, həmin işlərdən 67 faizi inzibati orqanların xeyrinə, 33 faizi isə əleyhinə yekunlaşmışdır.

2020-ci ildə Ali Məhkəmənin İnzibati Kollegiyasında baxılmış işlərin ümumən 18,4 faizi **digər inzibati orqanlara** qarşı işlər olmuş, həmin işlərdən 77,9 faizi inzibati orqanların xeyrinə, 22,1 faizi isə əleyhinə nəticələnmişdir. 2019-cu ildə isə baxılmış işlərin ümumən 18,4 faizi digər inzibati orqanlara qarşı işlər olmuş, həmin işlərdən 72,3 faizi inzibati orqanların xeyrinə, 27,7 faizi isə əleyhinə yekunlaşmışdır.

Beləliklə, ötən on illik dövrü biz ölkəmizdə inzibati məhkəmələrin təşəkkül tapması və inzibati məhkəmə icraatı prinsiplərinin həm məhkəmələrin özlərində, həm də ümumən hüquq ictimaiyyətində mənimsənilməsi və yerləşməsi dövrü kimi xarakterizə etmək olar. “İnzibati icraat haqqında” Qanunun və İPM-in qəbul edilməsi ilə ölkəmizdə həm inzibati hüquq, həm də inzibati məhkəmə icraatı sahəsində köklü islahatlar aparıldı. İnzibati münasibətlər sahəsində yaranacaq mübahisələrə yeni prosessual prinsiplərin və yanaşmaların tətbiq edilməsi mexanizmi müəyyən edildi. Həmin prinsiplər bizim məhkəmə icraatı üçün on il bundan əvvəl yenilik olsa da, artıq mahiyyət və məzmun baxımından səmərəli şəkildə təcrübədə tətbiq edilən normalara və fəaliyyətə çevrilmişdir. Əminliklə deyə bilərik ki, inzibati orqanların qərarlarına və digər publik hüquq sahəsindəki fəaliyyət formalarına qarşı inzibati məhkəmə icraatı qaydasında hüquqi müdafiə sistemi bu gün ölkəmizdə hüquqların səmərəli müdafiə vasitələrindən biri kimi mövcuddur, üstəlik müasir inkişaf tendensiyalarına uyğun təkmilləşməkdə davam edir.

***İnzibati məhkəmə icraatının səmərəliliyinin artırılması
istiqlamətində görülmən işlərə bir nəzər***

“Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 3 aprel tarixli Fərmanı ilə müəyyənləşdirilmiş məhkəmə-hüquq sisteminin inkişafının yeni mərhələsinin hədəfləri inzibati məhkəmələrin fəaliyyəti üçün də yeni əsaslar yaradır və üfüqlər açır. Məqsəd vətəndaşların hüquqlarının məhkəmələrdə daha etibarlı müdafiəsini təmin etmək, məhkəmələrə etimadı möhkəmləndirmək, cəmiyyətdə yüksək nüfuza malik ədalət mühakiməsinin formalaşdırılmasına nail olmaqdır.

Sözügədən məqsədi təmin etməyə yönəlmiş vacib yeniliklərdən biri vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılmasını və məhkəmələrin hüquqi məsələlərin həllinə yanaşmasının sabitliyini təmin etməyə imkan verən yeni hüquqi mexanizmlərin işə salınması olmuşdur. “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 79-1-ci maddəsinin dördüncü hissəsinə əsasən “Məhkəmələr tərəfindən maddi və prosessual hüquq normalarının tətbiqində sistemli xarakter daşıyan nöqsanların müəyyən edildiyi sahədə məhkəmələrin fəaliyyətinin monitorinqinin aparılması” Qaydası layihəsi Ali Məhkəmə tərəfindən hazırlanmış və Məhkəmə Hüquq Şurası tərəfindən qəbul olunmuşdur. Bununla da, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı nöqsanların müəyyən edildiyi sahələrdə məhkəmə fəaliyyətinin monitorinqini aparmaq mümkün olmuşdur. 2020-ci il 18 sentyabr tarixdə Ali Məhkəmənin Plenumunda qəbul edilmiş qərarlarla kommərsiya və mülki kollegiyalarda baxılan bəzi mübahisələrlə bağlı artıq belə monitorinqlərin keçirilməsinə başlanılmışdır və gələcəkdə inzibati məhkəmələrin fəaliyyəti ilə bağlı məsələlər üzrə də monitorinqlər keçiriləcəkdir.

Ali Məhkəmədə məhkəmələrin hüquqi məsələlərin həllinə yanaşmasının sabitliyini və normativ hüquqi aktların tətbiqi ilə bağlı hüquqi mövqeyinin proqnozlaşdırılan olmasını təmin etmək məqsədilə İnzibati Prosessual Məcəllənin 98-1-ci maddəsində təsbit edilmiş yeni mexanizmə müraciət edilərək iki məsələ üzrə İnzibati Kollegiyanın Qərardadı qəbul edilmişdir – “Vergi ödəyicilərinin 2017-ci ilin 1 yanvar tarixinə mövcud olan vergi borclarının tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2016-cı il 30 dekabr tarixli 474VQ №-li Qanununun tətbiqi ilə bağlı vergi ödəyicilərinin şəxsi hesab və rəqəllərində əməliyyatların edilməsinə dair 13 avqust 2020-ci il tarixli qərardad və “«Əmək pensiyaları haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 32.1-1-ci maddəsinin tətbiqinə dair” 08

oktyabr 2020-ci il tarixli qərardad. Sözügedən qərardadlar vahid məhkəmə təcrübəsini təmin etmək üçün olduqca əhəmiyyətli olmuşlar. Bu qərardadların qəbulundan öncə mübahisəli hüquqi məsələyə hüquq ictimaiyyətinin diqqətini çəkmək məqsədilə Ali Məhkəmənin internet sahifəsi və sosial şəbəkələr vasitəsilə verilmiş məlumat nəticəsində, maraqlı şəxslər, o cümlədən hüquqşünaslar və ayrı-ayrı təşkilatlar tərəfindən çoxsaylı yazılı formada əsaslandırılmış rəylər (*amicus curiae* rəyi) təqdim edilmiş, nəticədə qərar qəbul etmə prosesinin şəffaflığı və ictimaiyyətə açıqlığı təmin olunmuşdur.

Ali Məhkəmənin İnzibati Kollegiyası 2020-ci ilin iyun ayından etibarən öz fəaliyyətində “Ədalət mühakiməsinin və məhkəmələrin fəaliyyətinin keyfiyyətinin ölçülməsinə dair (inzibati işlər üzrə) sorğu”nun tətbiqinə başlamışdır. Bu, keyfiyyəti ölçməyə şərait yaradan yeni meyarları nəzərə almaqla məhkəmə fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə imkan vermişdir. Artıq həmin sorğuların doldurulması nəticəsində müəyyən məlumat bazası toplanılmışdır və onun əsasında müvafiq təhlillər və qiymətləndirmələr aparılmaqdadır. Bundan başqa, Ali Məhkəmədə mütəmadi olaraq məhkəmələrdə inzibati mübahisələrə baxılması vəziyyətinə dair ətraflı analitik hesabatlar hazırlanır. Həmin hesabatlarda bütün məhkəmə instansiyaları üzrə inzibati məhkəmələrin iş yükü, baxdığı mübahisələrin kateqoriyası, məhkəmə qərarlarının sabitliyi və icrası ilə bağlı və s. məsələlər ətraflı təhlil olunur. Hesabat həmçinin ölkə üzrə bütün inzibati məhkəmələrə və apelyasiya instansiyası məhkəmələrinə göndərilməklə onlarla bölüşülür, müvafiq təkliflər alınmaqla məhkəmə icraatının effektivliyinin artırılmasına yönəlmiş zəruri işlər həyata keçirilir.

Məhkəmə qərarlarının sabitliyinin və vahid məhkəmə təcrübəsinin yerləşməsinin təmin edilməsi bu gün Ali Məhkəmənin fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərindən birini təşkil edir. Statistik məlumatlar onu göstərir ki, inzibati işlər üzrə Ali Məhkəmə tərəfindən ləğv edilən apelyasiya məhkəmələrinin qərarlarında dinamika əsasən artım üzrə gedir. Belə ki, 2011-ci ildə Ali Məhkəmə inzibati mübahisələr üzrə baxılmış işlərlə bağlı apelyasiya məhkəmələrinin qərarlarının 16,2%-ni, 2012-ci ildə 18,7%-ni, 2013-cü ildə 28,5%-ni, 2014-cü ildə 33,5%-ni, 2015-ci ildə 29,5%-ni, 2016-cı ildə 30,1%-ni, 2017-ci ildə 34,8%-ni, 2018-ci ildə 30,5%-ni, 2019-cu ildə 30%-ni və 2020-ci ildə isə 29,1 faizini ləğv etmiş və ya dəyişdirmişdir. Məhkəmə qərarlarının sabitliyinə və vahid məhkəmə təcrübəsinin yerləşməsinə nail olmaq üçün mütəmadi olaraq konkret işlərə baxılması nəticəsində apelyasiya məhkəmələrinin ləğv edilmiş bütün qərarlarının xüsusi meyarlar üzrə öyrənilməsi işi aparılır. Bu zaman ayrılıqda hər bir apelyasiya məhkəməsinin, eləcə də həmin məhkəmədəki hər bir məhkəmə tərkibinin qərarlarının ləğv səbəblərinin ümumiləşdirilməsi hədəflənir. Əldə edilmiş nəticələr həm

bütövlükdə ölkə üzrə, həm də ayrı-ayrı apelyasiya məhkəmələrinə və hakimlərə münasibətdə işlərə baxılarkən yol verilmiş pozuntuları müəyyənləşdirməyə imkan verir. Bundan sonra isə yol verilmiş pozuntuların təkrarlanmaması üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirilməklə son nəticədə apelyasiya məhkəməsinin qərarlarının ləğvinin azaldılmasına, bununla da, məhkəmə qərarlarının sabitliyinə nail olmağa çalışılır. Bu məqsədlə Ali Məhkəmənin özünün qərarlarının keyfiyyəti ilə bağlı məsələlər də diqqətdə saxlanılmaqla bundan irəli gələn məsələlər daim təhlil edilir, zəruri tədbirlər görülür.

Bu gün bütün dünyada olduğu kimi ölkəmizdə artan iş yükü ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin əsas problemlərdən biri olmaqda davam edir. İnzibati işlərlə bağlı məhkəmələrdə iş yükünün artması bir tərəfdən, sözsüz ki, həyata keçirilən islahatlar nəticəsində məhkəmə müdafiəsi hüququnun reallaşdırılması imkanlarının genişləndirilməsi, məhkəməyə əlçatanlığın artması ilə bağlıdır. Lakin iş yükünün artmasını doğuran həm məhkəmələrin, həm də inzibati orqanların fəaliyyətindən irəli gələn digər səbəblər də vardır. Hər şeydən qeyd edilməlidir ki, bu səbəblər müəyyən özünəməxsusluqlar nəzərə alınmaqla əksər ölkələrin məhkəmə sistemləri üçün xas olan vəziyyətdir. Ona görə də, biz beynəlxalq təcrübə də nəzərə alınmaqla daim optimal həll yolları üzərində işləməliyik. Son zamanlar ixtisaslaşma istiqamətində həyata keçirilən islahatlar da məhz bu məqsədə yönəlmişlər.

Sözsüz ki, məhkəmə icraatının səmərəliliyinin artırılması məhkəmə fəaliyyətinin idarə olunmasında daimi prioritet vəzifə olaraq görülməlidir. İnzibati mübahisələrə baxan hakim məhkəmə icraatını xidməti vəzifəsinə uyğun olaraq mübahisənin düzgün həlli üçün əhəmiyyət kəsb edən işin bütün hallarının tam və hərtərəfli araşdırılmasını təmin edəcək qaydada aparmalı, aidiyyəti sübutları toplamalı, inzibati orqanlardan faktlar barədə məlumat verməyi və ya sübutetmə vasitələrini göstərməyi, onun sərəncamında olan sübutları təqdim etməyi, eləcə də məhkəməyədək aparılmış inzibati araşdırma materiallarını tələb etməli, həmçinin işin qanuni həllinə xidmət edən İPM-də nəzərdə tutulmuş bütün prosesual imkanlardan istifadə etməlidir. Aydın ki, bir sıra hallarda iş yükünün artması məhkəmə fəaliyyətinin prosesual qanunvericiliyin tələblərinə riayət edilmədən lazımi qaydada həyata keçirilməməsindən irəli gəlir. Ali Məhkəmə və apelyasiya məhkəmələri tərəfindən ləğv edilmiş qərarların təhlili onu göstərir ki, qərarların ləğv edilməsinin böyük əksəriyyətinin səbəbini mübahisə üzrə işin hallarının tam və hərtərəfli araşdırılmasının aparılmaması təşkil edir. Odur ki, əsas məqsədlərdən biri mübahisənin düzgün həlli üçün əhəmiyyət kəsb edən işin bütün hallarının tam və hərtərəfli qaydada müəyyənləşdirilməsini təmin edəcək məhkəmə araşdırılmasının aparılmasını təmin etməyə nail olmaqdır. Bu istiqamətdə

ölkəmizdə həyata keçirilən islahatlar çərçivəsində əhəmiyyətli nəticələr əldə edilmişdir. Ancaq yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, bu, daimi təkmilləşdirmə tələb edən bir prosesdir və buna uyğun olaraq məhkəmə fəaliyyətinin səmərəliliyinin və keyfiyyətinin artırılmasına yönəlmiş kompleks tədbirlər ardıcılıqla davam etdirilməlidir.

İş yükünün artmasının əsas səbəblərindən biri də, fikrimizcə, inzibati orqanların bəzi hallarda məhkəmə təcrübəsini nəzərə almaması ilə bağlıdır. Formalaşmış məhkəmə təcrübəsinin nəzərə alınmaması mübahisələrin və məhkəmələrin iş yükünün sayının süni şəkildə çoxalmasına səbəb olur. Bu hal, məhkəmə fəaliyyətinin optimallaşdırılmasına ciddi maneə törədir, hakimlərin həddən artıq işlə yüklənməsinə və əlavə dövlət vəsaitinin xərclənməsinə səbəb olmaqla, son nəticədə ölkədə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin keyfiyyətinə də təsir edir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi də onu təsdiq edir ki, məhkəmə təcrübəsinin inzibati orqanların praktik fəaliyyətlərində nəzərə alınmasını təmin etmədən inzibati məhkəmələrdə iş yükünün real azalmasına nail olmaq mümkün olmur.

Bəzən məhkəmə təcrübəsində elə hallara da rast gəlmək mümkündür ki, bir sıra təkrarlanan mübahisələr üzrə işlərə artıq hətta Ali Məhkəmədə dəfələrlə baxılmasına və həmin işlər üzrə formalaşmış məhkəmə təcrübəsinin mövcudluğuna baxmayaraq, yenidən eyni əsaslarla vətəndaşların müraciətlərinin təmin edilməməsi, daha sonra isə həmin işlər üzrə çıxarılmış məhkəmə qərarlarından Ali Məhkəməyədək şikayətlərin verilməsi təcrübəsi qalmaqda davam edir. Fikrimizcə, bu qaydada yanaşma ilk növbədə vətəndaşların hüquqlarının vaxtında həyata keçirilməməsinə səbəb olur. Belə ki, vətəndaşlar son nəticədə haqlı olduqları və formalaşmış məhkəmə təcrübəsi mövcud olduğuna görə məhkəmə mübahisələrinin açılacağı halda necə yekunlaşacağı böyük ölçüdə əvvəlcədən bəlli olan işlər üzrə iddia qaldırmağa məcbur olurlar. Nəzərə alınmalıdır ki, məhkəmə təcrübəsinin əhəmiyyəti və hüquqi nəticələri yalnız məhkəmələrin işlərə baxılması ilə bağlı fəaliyyətinə şamil edilmir. Vətəndaşlar oxşar işlərin məhkəmələrdə necə həll olunduğuna etimad edərək onların da eyni mübahisələrinin inzibati orqan tərəfindən məhkəmədə həll edilmiş işlərə uyğun qaydada nəzərə alınmasına ümid edə bilirlər. Öz növbəsində inzibati orqanlar da oxşar işlər üzrə formalaşmış məhkəmə təcrübəsini - əgər onun dəyişdirilməsi ilə bağlı əsaslı dəlillər irəli sürülmürsə və bunun üçün müvafiq mexanizmlərdən istifadə olunmursa - öz inzibati praktikalarında nəzərə almalıdırlar.

Ötən illərin təcrübəsi həmçinin onu da göstərir ki, qüvvəyə minməsindən on il müddət keçməsinə baxmayaraq bu gün heç də bütün inzibati orqanlar öz gündəlik fəaliyyətlərini

«İnzibati icraat haqqında» Qanunun tələblərinə uyğun qurmamışlar. Halbuki, həmin Qanunun qəbul edilməsi ölkəmizin hüquq sistemində yenilik yaratmaqla əvvəllər ayrı-ayrı normativ hüquqi aktlarda səpələnmiş və çox zaman səthi şəkildə mövcud olan inzibati orqanlardakı icraat qaydalarını hüquqi dövlət prinsipinə uyğun olaraq səmərəli idarəçiliyə nail olmaq üçün vahid qaydada tənzimləmişdir. Bu gün, müvafiq sahənin xarakterik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla ayrıca qanunla tənzimlənən xüsusi inzibati-hüquqi müddəalar istisna olmaqla inzibati hüququn sahələrindən asılı olmayaraq «İnzibati icraat haqqında» Qanun bütün inzibat orqanlarda icraatın məzmunu və gedişi barədə məsələləri tənzimləyən əsas normativ-hüquqi akt kimi çıxış edir. Ona görə də, vətəndaşların müraciətlərinə baxılması zamanı inzibati orqanlar qanunun tələb etdiyi qaydada icraat başlamalı, həmin icraatı dinlənilmə və yardım etmə hüququnu təmin etməklə hüququna toxunan şəxslərin iştirakı ilə aparmalı, icraatın aparılmasına dair təməl prinsiplərə riayət etməli, mübahisəli məsələyə aid xidməti vəzifəsinə görə bütün sübutları toplamalı, qanuni və əsaslandırılmış formada qərar qəbul etməlidirlər.

Bəzi hallarda inzibati orqanların fəaliyyətinin düzgün qurulmaması nəticəsində aydındır ki, həmin orqanların qərar və hərəkətlərindən məhkəmələrə verilən iddia ərizələrinin sayı artır. Nəzərə alınmalıdır ki, düzgün aparılmış inzibati icraatın nəticəsində müraciəti təmin edilməmiş şəxslərdə onların əleyhinə olsa belə, qanuni qərar qəbul edildiyi barədə qənaət formalaşa bilər. Müvafiq olaraq onların xeyli hissəsi məhkəməyə gəlmək fikrindən daşına bilərlər, çünki inzibati orqan qanuni icraatı aparmış və qəbul etdiyi qərarı əsaslandırmaqla şəxsi inandırılmış olacaqdır. İnzibati icraatdakı qərarla razılaşmayıb məhkəməyə gələn şəxslərə münasibətdə isə məhkəmənin işə baxması daha rahat və tez olacaqdır. Belə ki, artıq inzibati icraatda demək olar ki, faktiki hallarla bağlı araşdırma tam aparılmış olacaqdır. Məhkəmə yalnız hüququn düzgün tətbiqinə qiymət verəcəkdir. Odur ki, inzibati orqanlardakı icraatın səviyyəsi nə qədər artarsa, məhkəmə mübahisələrinin sayı da bir o qədər azalmış olar.

Bununla belə nəzərə alınmalıdır ki, inzibati məhkəmə icraatı inzibati orqanlardakı icraatı əvəz edə bilməz, onun vəzifəsi inzibati hüquq münasibətləri ilə bağlı mübahisələrə baxarkən inzibati orqanlar tərəfindən həyata keçirilən icraatın qanuniliyi üzərində məhkəmə nəzarətini təmin etməkdən ibarətdir. İnzibati məhkəmə icraatı inzibati orqanlardakı icraatın «İnzibati icraat haqqında» Qanunun və əlaqəli digər sahəvi qanunvericilik aktlarının tələblərinə uyğun aparılması təcrübəsinin yerləşməsinə və məhkəmə yanaşmaları ilə həmin icraatın keyfiyyətinin artırılmasına töhfə verməyə yönəlmişdir. Ona görə də, vətəndaşların

hüquqlarının daha səmərəli və vaxtında təmin edilməsinə dair ümumi məqsədə nail olmaq üçün inzibati məhkəmə icraatı ilə yanaşı, paralel olaraq inzibati orqanlardakı icraatın qanunvericiliyin tələblərinə uyğun aparılması işi də daim təkmilləşdirilməlidir.

Ölkəmizdə məhkəmə-hüquq sistemində aparılan uğurlu islahatlar həm də beynəlxalq aləmdə böyük maraq doğurur. Bu sahədə ölkəmizin nailiyyətləri yüksək qiymətləndirilərək tətbiq olunan yeniliklər, o cümlədən hakimlərin ən şəffaf seçim proseduru, məhkəmələrin yüksək statusuna uyğun müasir infrastrukturunun yaradılması, yeni innovativ elektron sistemlərin tətbiqi sahəsində Azərbaycanın müsbət təcrübəsi bir sıra dövlətlərə nümunə göstərilir.

İxtisaslaşmış inzibati məhkəmələr yarandıqdan sonra inzibati hüququn və prosesin formalaşması, tətbiqi və inkişafı istiqamətində atılan addımlardan biri də bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi olmuşdur. Belə ki, 2011-ci ildə Azərbaycan Respublikası İxtisaslaşdırılmış Məhkəmə Hakimlərinin Assosiasiyası Avropa İnzibati Hakimler Assosiasiyasının üzvlüyünə qəbul edilmişdir və həmin vaxtdan etibarən assosiasiya çərçivəsində əməkdaşlıq davam etdirilir.

Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyəti (GİZ) ilə əməkdaşlığı xüsusilə qeyd etmək olar. Belə ki, istər “İnzibati icraat haqqında” Qanun, istərsə də İnzibati Prosesual Məcəllə məhz bu qurumun və onun tərəfindən cəlb edilmiş ekspertlərin yaxından iştirakı ilə hazırlanmışdır. GİZ-lə əməkdaşlıq çərçivəsində uzun müddət ərzində hakimlərin davamlı təlim təşkil edilmiş, Azərbaycana və Almaniya qarşılıqlı təlim səfərləri baş tutmuş, inzibati hüquq və inzibati prosesə aid xeyli qiymətli tədris vəsaiti hazırlanmış, çoxsaylı birgə konfranslar və seminarlar keçirilmişdir. Bütün bunlar isə ölkəmizdə inzibati məhkəmə icraatının keyfiyyətinin yüksəldilməsinə ciddi təsir göstərmişdir.

Bundan əlavə, beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində Avropa Şurası və Avropa İttifaqı ilə qarşılıqlı faydalı münasibətlər qurulmuşdur. 2020-ci ildə başlayaraq Avropa İttifaqı Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi ilə birlikdə “Azərbaycanda Mübahisələrin Alternativ Həlli və İxtisaslaşmış Məhkəmələrin İnkişafına Əlavə Dəstək” adlı layihənin icrasını həyata keçirir. Layihənin əsas məqsədi ədliyyə sistemində xidmətlərin keyfiyyətini artırmaqla əhəlinin və xüsusilə sahibkarların ədalət mühakiməsinə çıxışını yaxşılaşdırmaqdır. Bu məqsədə çatmaq üçün ixtisaslaşmış məhkəmələrin institusional və hüquqi potensialını artırmaqla onların fəaliyyətlərini yaxşılaşdırmaq, həmçinin mübahisələrin

alternativ həlli mexanizmlərini, o cümlədən arbitraj və mediasiyanın təşviq etmək nəzərdə tutulur. Bundan başqa, Ədliyyə Akademiyasının təlim potensialının gücləndirilməsi məqsədilə təlim ehtiyaclarına uyğun proqramların, təlim kurikulumunun, metodologiyanın, tədris vəsaitinin və təlim videolarının hazırlanması, təlimlərin keçirilməsi və təlim səfərlərinin təşkil edilməsi nəzərdə tutulur.

Məhkəmə-hüquq islahatlarının yeni mərhələsinin əsas məqsədi müasir dövrün tələblərinə cavab verən, cəmiyyətdə yüksək nüfuza malik ədalət mühakiməsinin formalaşdırılması prosesini sürətləndirməklə onun keyfiyyətini və səmərəliliyini yüksəltmək, bütövlükdə məhkəmə hakimiyyətinə ictimai etimadı, əlçatanlığı və fəaliyyətində şəffaflığı artırmaq, hüquq sisteminin inkişafına nail olmaqdır.

“Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 3 aprel tarixli Fərmanla müəyyənləşdirilmiş məqsədlərə nail ola bilmək üçün qısa müddət ərzində kompleks tədbirlər görülüb. Həm hakimlərin maddi təminatı əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılıb, həm də məhkəmə aparatı işçilərinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, məhkəmələrin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi sahəsində tədbirlər davam etdirilib. Yeni məhkəmələrin yaradılması, apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələrində kollegiyaların tərkibinin dəyişməsi ilə bağlı müvafiq kadr islahatları həyata keçirilib. “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiqi imkanları daha da genişləndirilib. Qanunvericilik sahəsində də əhəmiyyətli işlər görülüb, əhatəli yeni paket qanunvericiliyə əlavə və dəyişikliklər isə qəbul edilmə ərəfəsindədir.

Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən də hakimlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi, icra intizamının möhkəmləndirilməsi, qanun pozuntusu, süründürməçilik və digər mənfi halların aradan qaldırılması, eləcə də hüquq pozuntularına və Hakimlərin Etik Davranış Kodeksinin pozulması hallarına yol verən hakimlərin intizam məsuliyyətinin labüdlüyünün təmin edilməsi üzrə ardıcıl tədbirlər görülür.

Məhkəmə sisteminin səmərəliliyi, sözsüz ki, böyük ölçüdə hakimlərin fəaliyyətindən çox asılıdır. Ona görə də, ölkə Prezidentinin 03 aprel 2019-cu il tarixli Fərmanda ilk növbədə, bütün məhkəmə sədrələrinə və hakimlərə tövsiyə edilib ki, məhkəmə hakimiyyətinin nüfuzunun artırılması və cəmiyyətdə məhkəmələrə etimadın möhkəmləndirilməsi üçün fəaliyyətlərində ədalət, qanunçuluq, qərəzsizlik, aşkarlıq, hər kəsin qanun və məhkəmə

qarşısında bərabərliyi və ədalət mühakiməsinin digər prinsiplərinə dönmədən riayət etsinlər. Odur ki, bu gün icraatın sözügedən prinsiplərə dönmədən riayət etməklə aparılması, hakimlərin ədaləti və qanunçuluğu daim rəhbər tutmaları məhkəmə fəaliyyətinin üzərində qurulduğu təməl dəyərləri təşkil edir.

Ulu Öndər Heydər Əliyev deyirdi: “Ədalətsizliyi ədalətsizliklə aradan qaldırmaq olmaz. Ədalətsizlik ədalətlə aradan qaldırılmalıdır”. Prezident cənab İlham Əliyev isə bu xüsusda mövqeyini belə ifadə edir: “...Həyatda hər şey ədalət əsasında qurulmalıdır. Ədalət pozulduqda, əlbəttə ki, həm narazılıq yarana, həm də, ümumiyyətlə, cəmiyyətin müsbət inkişafı çətinliklərlə üzləşə bilər. Ədalətli qərarlar həm insanlarda dövlətə inamı artırır, eyni zamanda, həyatımızı tənzimləyir. Bütün qərarlar ədalətli olmalıdır. Məhkəmə sistemində qəbul olunmuş qərarlar, aparılan islahatlar, bax, bu məqsədi güdür.”

Bu gün Azərbaycan özünün qürurlu tarixini yaşayır. Müzəffər Ali Baş Komandanın rəhbərliyi ilə rəşadətli ordumuzun Vətən müharibəsində əldə etdiyi şanlı qələbə ölkəmizdə həyatının bütün sahələrində inkişafa yeni bir təkən verib, xalqımızın firavan gələcəyə olan ümidlərini daha da möhkəmləndirib. Ölkəmizin ərazi bütövlüyü və suverenliyi bərpa edilib. Azərbaycan öz gücü ilə beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq ədaləti bərpa edib, ədalət zəfər çalıb. Bundan sonra 30 il düşmən tapdağından qalan, maddi-mənəvi sərvətləri talan edilən yurdumuzun həmin bölgələrində də ədalət və qanun bərpa olunur. Bundan isə hər bir Azərbaycan vətəndaşı fəxarət hissi keçirərək qürur duyur. İnanırıq ki, inzibati məhkəmələr də öz fəaliyyətləri ilə bundan sonra da bütün ölkəmizdə insan hüquq və azadlıqlarının təminatı, qanunun aliliyinin bərqərar olmasına öz layiqli töhfələrini verməkdə davam edəcəklər.

Xəqani Məmmədov
Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin
İnzibati Kollegiyasının sədri